

**НЕПЕРЕСІЧНА ПОСТАТЬ ВИЗНАЧНОГО ПЕДАГОГА І ВЧЕНОГО-ХІМІКА
В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ ХІМІЇ ГОГОЛІВСЬКОГО ВИШУ
(до 95-ї річниці з дня народження О. М. Барама)**

Лукашова Н. І.

У статті здійснюється історико-педагогічний аналіз діяльності Оскара Мойсейовича Барама – одного з відомих фундаторів кафедри хімії Ніжинської вищої школи, який набагато років уперед визначив її подальший перспективний розвиток.

Ключові слова: О. М. Барам, чинники успішної діяльності кафедри, професійна підготовка майбутніх учителів хімії.

В статье анализируется в историческом аспекте деятельность Оскара Мойсеевича Барама – одного из известных фундаторов кафедры химии Нежинской высшей школы, определившего на много лет вперед ее дальнейшее перспективное развитие.

Ключевые слова: О. М. Барам, факторы успешной деятельности кафедры, профессиональная подготовка будущих учителей химии.

The author of the article conducts historico-pedagogical analysis of the work of Oskar Moiseyovych Baram – one of the renowned founders of the Department of Chemistry at Nizhyn Higher School, who determined its further development for many years to come.

Key words: O. M. Baram, factors of successful performance of the Department, professional training of prospective chemistry teachers.

Усталені традиції подвижництва на освітянській ниві складались, розвивались і примножувались упродовж більш ніж 200-літньої історії Ніжинської вищої школи багатьма відомими вченими-педагогами... Серед них назвемо й Оскара Мойсейовича Барама, який 29 років (1952–1981) своєї плідної наукової та педагогічної діяльності присвятив кафедрі хімії нашого вишу, 15 з яких (1961–1976) був її завідувачем. Як один із фундаторів кафедри, талановитий педагог, наставник студентської молоді, Учитель учителів, він зробив значний внесок у розвиток факультету університету.

28 квітня 2013 року йому виповнилося б 95 років від дня народження. Ним вихована багаточисельна когорта вчителів хімії винятково високого професіоналізму та глибокої відповідальності за обрану професію. Оскар Мойсейович Барам за роки своєї діяльності сформував ціле покоління викладацького складу нашої кафедри, яке вчилося хімії у нього ще на студентській лаві... Ми, його учні – випускники нашого факультету, де б не працювали, глибоко вдячні долі за те, що вона звела нас з Оскаром Мойсейовичем, який власним прикладом, відношенням до людей і праці невимушено прищеплював нам людяність, безкорисливість, порядність, наполегливість у навчанні, науково-дослідній і громадській роботі. Кожен, хто у нього вчився, проніс через усе своє життя почуття глибокої причетності й шани до своєї Альма-Матер, своїх учителів і наставників.

Оскар Мойсейович один із тих завідувачів кафедри хімії, який набагато років уперед визначив її обличчя, перспективи розвитку, що підтвердилося її подальшою історією, результатами діяльності його послідовників. Він доклав багато зусиль для того, щоб сучасна кафедра хімії Ніжинського університету мала досить високий науковий кадровий потенціал і належну матеріальну базу [1; 2]. Основу для якісного стрибка у цьому відношенні було закладено ще у роки діяльності Оскара Мойсейовича, який на той час майже чи не один серед викладачів кафедри мав науковий ступінь. Сформувати молодий і перспективний колектив кафедри, насамперед, з кращих випускників факультету, спрямувати їх різнобічні наукові інтереси у потрібне русло, таке непросте завдання поставив і успішно вирішив Оскар Мойсейович у ті непрості 60–70-ті роки минулого століття. А поряд з цим *зробити на природничому факультеті складні хімічні дисципліни найулюбленишими для студентів*. Слід відзначити, що хімія як навчальна дисципліна у Ніжинській вищій школі має досить глибокі корені. Як наголошують відомі дослідники Г. В. Самойленко та О. Г. Самойленко [4, с. 87], ще Статут фізико-математичного ліцею (1832–1840) передбачав функціонування хімічної лабораторії, а ліцеїсти поряд з прикладною математикою, фізикою вивчали хімію й технологію. Оскар Мойсейович прагнув виховати у майбутніх учителів бажання викладати хімію у школі як один із найцікавіших предметів... Все це, як неординарній особистості, вдалося зробити Оскару Мойсейовичу, життєвий шлях якого був досить непростим.

Народився він 28 квітня 1918 року на ст. Лугіни Південно-Західної залізниці Волинської губернії (тепер Житомирської області) в сім'ї службовця. Після смерті спочатку матері, а потім і батька, у 16 років він залишився круглою сиротою. Закінчивши у 1932 році 7-річну школу, пішов працювати на завод ім. Артема у м. Києві, спершу учнем токаря по металу, а потім токарем. Але бажання продовжувати вчитись не полишала юнака, а жадоба до знань залишилась у нього на все життя. Обравши професію хіміка, він з відзнакою закінчує спочатку індустріальний робітфак, а потім хімічний факультет Київського

державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У часи студентства Оскар Мойсейович активно працює на кафедрі фізичної хімії, виконуючи самостійні наукові дослідження, результатом яких стала Перша премія на конкурсі студентських наукових праць. Тема дослідження, яка стала програмним на все його життя, була пов'язана з вивченням поліморфних модифікацій сульфиду ртуті. До речі, однокурсниками Оскара Мойсейовича по університету були видатні українські вчені-хіміки А. М. Голуб та академік АН України Ф. С. Бабічев, з якими він підтримував постійні творчі зв'язки, що в свою чергу чинили благодатний вплив на розвиток нашої кафедри. Нас, на той час молодих викладачів, Оскар Мойсейович залучав до роботи науково-методичного семінару, який працював під керівництвом зав. кафедрою неорганічної хімії Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, професора А. М. Голуба, автора відомого українського підручника з неорганічної хімії, за яким навчалися студенти і який гідно конкурував з російськомовними підручниками з цієї навчальної дисципліни. Хімічний факультет цього університету пізніше закінчив і син Оскара Мойсейовича. Продовжуючи сімейну династію хіміків, він згодом захистив кандидатську дисертацію, здобув звання кандидата хімічних наук.

Університет закінчено з відзнакою, попереду цікаві задуми, робота, але все гине у вихорі лихоліття Вітчизняної війни. Вже 7 липня 1941 року О. М. Барам призначений до лав Радянської Армії, з листопада 1941 року знаходиться на передовій війни, яку закінчив у військовому чині майора. Скупі слова говорять про ці непрості для нього роки життєвого шляху: брав участь в обороні Москви, у визвольних боях на території Росії, Білорусії, України; нагороджений орденом "Червоної Зірки", медалями "За бойові заслуги", "За оборону Москви"... На початку 1944 р. Оскар Мойсейович був тяжко поранений. Майже півроку провів він у госпіталях і лише у грудні 1944 р. прибув до визволеного Києва, залишившись на все життя інвалідом Вітчизняної війни. Ці сторінки його життя були досить болісними у багатьох відношеннях. Треба було бути достатньо мужньою й цілеспрямованою людиною, щоб навчитися писати лівою рукою, оскільки права була покалічена війною. Писати впевнено й чітко... А ще залишатись хіміком-експериментатором і виконувати досить складні хімічні дослідження: адже хіміку потрібна не лише розумна голова, а й вправні руки. Тому творити справжній подвиг Оскар Мойсейович продовжував і в повоєнний час, виховуючи нас, своїх учнів, мистецтву долати труднощі й досягати поставленої мети.

Повоєнна робота Оскара Мойсейовича розпочинається в Інституті удосконалення працівників промисловості будівельних матеріалів. Але сформована вже потреба викладацької діяльності, яка стане головною на все життя, реалізується з травня 1945 року через роботу асистента кафедри хімії Українського інституту удосконалення провізорів. Він включається в активну наукову роботу – розробку розпочатої ще в студентські роки теми, яка завершується в 1949 році захистом кандидатської дисертації. Дослідження виконано без відриву від основної роботи. Захист дисертації дозволив за конкурсом очолити кафедру загальної хімії Провізорського інституту.

Під час появи вакансії на кафедрі Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М. Гоголя О. М. Барам у 1952 р. обирається за конкурсом на посаду старшого викладача, а через чотири роки стає доцентом кафедри хімії. *Організаторські здібності, яскраво виражені якості талановитого педагога і науковця* виділяють Оскара Мойсейовича поміж викладачів кафедри. У 1961 році він стає завідувачем кафедрою хімії, перебуваючи на цій посаді до 1976 року. За цей відрізок часу на кафедрі докорінно змінилося ставлення до навчального процесу, зазнали змін наукові напрями досліджень викладачів, значно зросла теоретична наповнюваність хімічних дисциплін, посилилась практична спрямованість методичної підготовки майбутніх учителів хімії. Розпочалася практика захисту дипломних робіт кращими студентами-хіміками. Чисельно і якісно змінився склад кафедри.

Одночасно зростає матеріальна база кафедри хімії, яка переходить у нове приміщення. Ім'я Оскара Мойсейовича сьогодні можна було б присвоїти кожній лабораторії нашої кафедри. Адже завдяки його особистим зусиллям і незаперечному авторитету, за його ескізами проектувалися хімічні лабораторії у будівництві нового корпусу, а коли вони запрацювали – наповнювався зміст лабораторних практикумів з усіх хімічних дисциплін. Як ніхто, Оскар Мойсейович умів об'єднати колектив кафедри і спрямувати його на вирішення поставленої мети.

У роки своєї діяльності як завідувача кафедри хімії він прагнув внести в життя педагогічного вишу ауру класичного університету, який сам закінчив. Збагачував навчальні плани відповідними хімічними дисциплінами, піклувався за теоретичний рівень навчальних програм. Підтримуючи тісні зв'язки з Київським держуніверситетом, науково-дослідними інститутами Києва запрошував для читання лекцій провідних українських учених-хіміків. Зрозуміло, сформувати багаточисельні кафедри хімічного факультету класичного університету в педагогічному інституті було неможливо. Та все ж саме за його проектом, на відміну від багатьох педагогічних вишів України, сьогодні у нас цілеспрямовано функціонують навчальні лабораторії неорганічної хімії, аналітичної хімії, органічної хімії, фізколоїдної хімії, біохімії, методики викладання хімії, наукова лабораторія тощо.

Піклуючись про підготовку кадрів вищої кваліфікації, О. М. Барам залучає до роботи на кафедрі, насамперед кращих випускників факультету. Ця традиція з тих часів стає усталеною в діяльності кафедри впродовж усієї подальшої історії її розвитку, що засвідчує й сучасний її кадровий склад. Поряд з досвідченими ст.викладачами М. П. Солдатовим, В. І. Горбенком, Г. Є. Кислинською, а пізніше й доцентом О. С. Косихінін, розпочинають свою діяльність і молоді викладачі-асистенти: випускник Дніпропетровського університету В. І. Семеніхін (1964), випускники Ніжинського педінституту І. І. Кочерга і

П. В. Нога (1964), С. М. Лукашов (1965), Н. І. Лукашова (1966), а згодом і випускник Кримського педінституту А. Є. Бородін. Практично всі вони за сприяння О. М. Барама визначаються у певних напрямках наукових досліджень. Йде цілеспрямоване навчання їх в аспірантурі провідних науково-дослідних інститутів Києва та Москви. Оскар Мойсейович прагне, щоб коло наукових інтересів викладачів було пов'язано з відповідними навчальними дисциплінами, які вони викладають. Так, через аспірантуру були підготовлені біохімік В. І. Семеніхін, фізхімік І. І. Кочерга, органік С. М. Лукашов, неорганік П. В. Нога, методист-хімік Н. І. Лукашова, викладач хімічної технології А. Є. Бородін.

Поступово, починаючи з 1972 року вони успішно захистили кандидатські дисертації і стали ядром кафедри наступних десятиліть, забезпечивши якісну підготовку майбутніх учителів хімії, продуктивну наукову діяльність і можливість атестації кафедри за четвертим рівнем її акредитації.

Як завідувач кафедри, О. М. Барам завжди був для нас прикладом і взірцем викладацької, наукової та громадської діяльності [2], який завжди ставив пошуки й використання нового в центр роботи кафедри. Здається в його житті не було й хвилини, коли б він не думав про її майбутнє, не втілював свої задуми у діяльність кафедри, факультету.

На новому рівні на кафедрі організовується методична робота, яка *стає предметною, наближеною до практики школи*. О. М. Барам глибоко занурюється у проблеми методичної підготовки студентів, публікує ряд робіт з методики викладання хімії в середній та вищій педагогічній школі [1], видає актуальний і сьогодні навчальний посібник для вчителів "Основи перебігу хімічних реакцій" (1978), а у співавторстві з викладачами біологічних кафедр факультету розробляє посібник "Природоохоронна освіта в школі", який був опублікований у 1981 році. Питання, які досліджував Оскар Мойсейович, більш ніж сучасні й сьогодні.

У центрі його уваги перебуває і проблема розвитку інтересу школярів до хімії. За його ініціативою в 60-х роках минулого століття при кафедрі починає функціонувати школа юних хіміків, яку відвідували учні шкіл м. Ніжина. У 1969 році до 100-річчя періодичного закону Д. І. Менделєєва школа відзначається Почесною грамотою Всесоюзного хімічного товариства ім. Д. І. Менделєєва. Кафедра хімії стає фундатором і організатором хімічних олімпіад у місті та області, а представники кафедри стають членами журі Всеукраїнських олімпіад юних хіміків.

Проте теоретична підготовка студентів і викладачів завжди була центральною в роботі кафедри і тому в середині 60-х років уперше запрацював теоретичний семінар викладачів, а окремо – і практикум.

Наукова діяльність Оскара Мойсейовича тривала понад 40 років, його наукові інтереси стосувалися фізичної та колоїдної хімії. Всього ним опубліковано понад 50 наукових праць, серед яких є й дослідження в галузі аналітичної, неорганічної хімії, методики навчання хімії. Серед співавторів – значне число членів кафедри, особливо тих, кому він, як справжній Учитель, дав путівку в життя, щасливе майбутнє.

Вихованці факультету віддають глибоку шану *високому професіоналізму О. М. Барама*, який викладав неорганічну хімію, фізичну і колоїдну хімію, методику навчання хімії, *започаткував комплексну навчально-виховну виробничу практику з хімічної технології на хімічних підприємствах України, розробив науково-обґрунтовану систему підготовки студентів випускного курсу до Державного екзамену з хімії, був вимогливим, принциповим і справедливим до студентів*. Протягом усіх років керівництва кафедрою він забезпечував її високий рейтинг серед кафедр інституту, що, безумовно, сприяло якісній професійній підготовці майбутніх учителів хімії. Багато років вони та їх учні, що обрали педагогічну професію, як своєрідний заповіт Оскара Мойсейовича, продовжують сіяти розумне, добре, вічне.

Цілком можна погодитися з думкою відомого вченого історика-педагога Т. Д. Пінчук про те, що найсправедливішу оцінку дають учителям учні. Для підтвердження вона звертається у своїй неординарній праці "Зірки залишають слід" [3] до висловів випускників нашого університету про О. М. Барама, яскраву особистість викладача й організатора. Заслужена вчителька України Авраменко (Зубок) Катерина Григорівна, випускниця 1971 року, відзначає: "Всім тим, чого я досягла протягом усієї своєї педагогічної діяльності, я завдячую своїм викладачам. Зі шкільної парти була закохана в науку хімію. Завжди з любов'ю, великою повагою згадую всіх викладачів кафедри хімії і низько їм вклоняюся. *Згадую лекції Оскара Мойсейовича Барама. Яким великим був їх науково-методичний потенціал! Ця людина була для нас, студентів, взірцем порядності, чесності, інтелігентності, гуманності і вимогливості. Це був учитель від бога. Моїм кредо в роботі було: вчити учнів так, як вчив нас Оскар Мойсейович Барам. Він сіяв у наших серцях зерна доброти й мудрості, давав глибокі знання, вчив не зупинятися на досягнутому, постійно вчитись, самовдосконалюватися, пізнавати щось нове. А для вчителя це найголовніше"* [3, с. 70].

Наталія Михайлівна Кроніковська, заслужена вчителька України, випускниця інституту 1958 року наголошує: "*Скільки доброго пригадується про доцента кафедри хімії Барама Оскара Мойсейовича. Він був дуже суворим, але надзвичайно відповідальним, чесним, чуйним, порядним. Якщо студент добре знав хімію – для Оскара Мойсейовича це було свято. Не терпів ледачих. У своїй роботі я завжди наслідую Оскара Мойсейовича...*" [3, с. 71].

Педагогічна діяльність О. М. Барама не обмежувалась навчальними дисциплінами, які він викладав. *Його громадська робота й на сьогодні є прикладом самовідданості, постійних пошуків, нестандартних, творчих підходів* [2]. Випускники минулих років завжди згадують виробничі практики з хімічної технології, під час яких студенти одночасно ознайомлювались також з історією України, її багатющою культурою,

працею й досягненнями її трудівників. При його безпосередній участі розроблено систему виховної роботи, в якій значне місце посідали поїздки студентів до культурних центрів Києва, Москви, Ленінграду. А чого варті поїздки на День Перемоги до Волгограду, або поїздки до Прибалтики тощо. Величезного значення надавалось і вивченню культурної спадщини рідної Чернігівщини.

Оскар Мойсейович Барам залишив у серцях тих, кого він навчав, з ким спілкувався, щирі вдячність та вічну пам'ять. Він був взірцем для наслідування. Його вже немає серед нас – він помер у грудні 1993 року за двадцять років до свого 95-річчя. Проте в усій діяльності його учнів, кафедри хімії й факультету, започатковане ним і випробуване життям залишається й продовжує примножуватися.

Література

1. Кочерга І. І. Оскар Мойсейович Барам / І. І. Кочерга, Н. І. Лукашова, П. В. Нора // Бібліографічний показник. – Ніжин, 1995. – 7 с.
2. Кочерга І. І. Вчений і громадянин / І. І. Кочерга, Н. І. Лукашова // Євреї в Ніжині : науковий збірник. – Ніжин : Просвіта, 2001. – С. 118–121.
3. Пінчук Т. Д. Зірки залишають слід / Т. Д. Пінчук. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 70–71.
4. Самойленко Г. В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя ; ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2005. – С. 87.